

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

НАЗАРОВ Микола Сергійович

УДК 329(477),,20”:321.64

**ФОРМУВАННЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ З
ДОМІНУЮЧОЮ ПАРТІЄЮ: УКРАЇНСЬКА СПЕЦИФІКА**

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Харків–2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник

доктор політичних наук, професор
Фісун Олександр Анатолійович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор
Бабкіна Ольга Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук, доцент
Костенко Андріана Миколаївна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, докторант
кафедри політології та державного
управління

Захист відбудеться 29 червня 2017 р. о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.22 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 243.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «29» травня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Целуйко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційної роботи. Становлення української партійної системи не можливо розглядати у відриві від загальної логіки пострадянських трансформацій. Домінування неформальних інститутів, клієнтарно-патронажних відносин, корупційних схем під фасадом демократії стали візитною карткою країн пост-СРСР. У партійній системі пострадянської України відтворюються особливості пострадянських режимних трансформацій. Центральними елементами цих режимів є клієнтелізм та корупція. У пострадянській Україні партійна система грає швидше допоміжну роль у формуванні державної політики, а центральним агентом економічного та політичного процесу виступає неопатримоніальна бюрократія, яка по суті і здійснює державну політику. Спроби української політичної еліти сформувати домінантно-патронажну партію розпочалися на початку 2000-х. Це було зумовлено стрімким економічним ростом в державі, який сприяв формуванню перших потужних фінансово-промислових груп (ФПГ). Ці групи починають активно долучатися до партійних справ, перетворюючись на спонсорів політичного процесу. Починаючи з 2010 року в Україні стає все більш чіткою тенденція до формування партійної системи з домінантно-патронажною партією. До цього призвело ряд таких подій як: політична реформа 2004 року, в результаті якої Україна стала прем'єр-президентською республікою та перехід до пропорційної виборчої системи. У цьому контексті з'являється необхідність дослідити історичні приклади партійного домінування в Японії, Мексиці, Індії та Єгипті. Це абсолютно різні країни, з різними політичними режимами, історичним досвідом, проте особливості приходу до влади домінуючої партії, методи утримання та втрати її домінуючої ролі мають чимало спільного.

Неабияку цінність у дослідженні еволюції політичних партій та партійних систем внесли Ж. Блондель, К. фон Бойме, К. Боллен, М. Вайнер, М. Дюверже, Б. Ісаєв, Д. Карамані, Р. Катц, Дж. Лаполамбара, М. Ліпсет, П. Майєр, С. Роккан, Дж. Сарторі, А. Сіарофф. До аналізу особливостей функціонування партійної системи з домінуючою партією долучилися Л. Алаєв, Дж. Браунлі, Т. Ворожейкіна, В. Гельман, Г. Голосов, К. Грін, Ю. Коргунюк, Х. Креспо, П. Павленко, К. Раббімов, А. Рябов, А. Мелешевич. Розвиток партійної системи України в контексті функціонування «партії влади» аналізували С. Конончук, Ю. Остапеч, І. Поліщук, М. Примуш, М. Розумний, А. Романюк, Н. Ротар, Ю. Шведа, Ю. Якименко.

Специфіка пострадянських трансформацій перебуває у фокусі уваги західних теоретиків із різних галузей соціально-політичного знання (К. Банс, Г. Гейл, Л. Даймонд, Т. Карл, Т. Карозерс, Т. Кузьо, М. Макфол, К. Мацузато, О. Мотиль, А. Пшеворський, Ч. Тіллі, С. Хантінгтон, К. Ціммер, Ф. Шміттер та інші). Вітчизняні та російські науковці Т. Авксентьева, М. Афанасьєв, О. Бабкіна, В. Бушанський, В. Волков, В. Гельман, В. Горбатенко, Г. Зеленько, М. Ільїн, А. Колодій, М. Курбатова, О. Крисенко, С. Левін, О. Малінова, Ю. Мацієвський, А. Олійник, В. Радаєв, О. Романюк, О. Фісун, М. Шаповаленко сконцентрували увагу на специфіці політико-режимних змін та процесів демократизації на пострадянському просторі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у контексті наукової комплексної теми кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: «Розвиток політичної системи України у порівняльній і глобальній перспективі».

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні української специфіки формування пострадянських партійних систем з домінуючою партією. Визначення головної мети дослідження зумовило необхідність розв'язання низки взаємопов'язаних **завдань**:

- провести ретроспективний аналіз становлення та функціонування політичних партій та партійних систем в умовах пострадянських трансформацій;
- дослідити зарубіжний досвід функціонування партійних систем з домінуючою партією;
- встановити принципову відмінність між домінуючою та домінантно-патронажною партією;
- встановити передумови формування партійної системи з домінантно-патронажною партією в Україні;
- проаналізувати особливості функціонування домінантно-патронажної партії та її вплив на інші політичні партії;
- окреслити перспективи формування домінантно-патронажної партії в Україні після 2014-го року.

Об'єктом дослідження виступають пострадянські партійні системи з домінуючою партією.

Предметом дослідження є специфіка становлення, функціонування та еволюції партійної системи з домінуючою партією в Україні.

Методологія дослідження. Дисертаційну роботу розроблено із застосуванням системного, історичного та компаративного методів, а також теорії неоінституціоналізму. Системний підхід застосовувався для аналізу партійних систем в контексті пострадянських режимних трансформацій. Історичний метод використовувався при дослідженні еволюції політичних партій, партійних систем, а також під час аналізу становлення української партійної системи. Компаративний метод був використаний для аналізу партійних систем з домінуючою партією в Японії, Мексиці, Індії та Єгипті, а також на пострадянському просторі. Неоінституціональна теорія, що акцентує увагу на формальних та неформальних правилах гри та історичній спадщині, використовувалася для аналізу специфіки політичних інститутів країн пострадянського простору. Важливу роль у дослідженні пострадянських режимних трансформацій загалом та особливостей формування партійної системи з домінантно-патронажною партією в Україні відіграла теорія неопатримоніалізму, яка фокусується на домінуванні неформальних відносин та практик. Емпірична база дослідження містить дані соціологічних досліджень та дані моніторингів провідних дослідницьких інститутів України (Інституту соціології НАНУ, Національного інституту стратегічних досліджень); дані щорічних світових рейтингів із демократичного аудиту, зроблені міжнародними неурядовими

організаціями й аналітичними центрами (Freedom House, Центр Разумкова); нормативно-правову базу України (Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у комплексному порівняльному дослідженні специфіки становлення, функціонування та еволюції домінуючих партій в контексті неопатримоніальних інститутів та практик у пострадянських країнах загалом та в Україні зокрема. У дисертаційному дослідженні були здобуті результати, новизна яких конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

- запропоновано власну типологію партійних систем з домінуючою партією, в якій чітко розмежовуються системно-домінуючі та домінантно-патронажні партії. Основним фактором диференціації виступає ступінь впливу партії на владу, тобто її реальна здатність формувати органи виконавчої влади та впливати на прийняття державницьких рішень. Якщо партія безпосередньо залучена до формування державної політики та займає домінуючі позиції на політичному полі через переважно формальні інститути, то таку партію ми називаємо системно-домінуючою; у випадку, коли партія домінує серед інших переважно на основі неформальних інститутів та практик, а центр реального прийняття рішень знаходиться поза нею – таку партію ми будемо називати домінантно-патронажною;

- досліджено спільні та відмінні риси функціонування партійної системи з домінуючою партією в Японії, Мексиці, Індії та Єгипті у порівнянні з країнами пострадянського простору, виокремлено спільні закономірності, які проявилися під час боротьби партій за домінування, безпосередньо у процесі домінування та спільні риси, які приводили до втрати домінуючих позицій;

- проаналізовано перманентні кроки української політичної еліти у напрямку створення «партії влади» та її перетворення на домінантно-патронажну партію. Починаючи з 2000-х років, українська політична еліта активно використовує політичні партії в якості інструменту політичної боротьби. Метою політичної еліти є завоювання «партією влади» домінуючих позицій для повноцінного контролю над парламентом та політичним простором країни. У цьому відношенні найбільш успішним проектом олігархічних кланів виявилася Партія регіонів у 2006-2012 роках;

- проаналізовано тенденції формування домінуючої партії в політичній системі України після Революції Гідності 2014 року і запропоновані сценарії її розвитку (картельна партія, формування партійної системи з домінантно-патронажною партією, широка коаліція).

Удосконалено:

- розуміння процесів становлення та функціонування партійних систем з домінантно-патронажною партією на пострадянському просторі. На прикладі Російської Федерації та Казахстану показано ключові пункти еволюції пострадянських партійних систем та мотивацію політичних еліт до створення домінантно-патронажних партій;

- систематизовано основні внутрішні та зовнішні причини втрати домінуючих політичних позицій Партією регіонів. До внутрішніх факторів ми відносимо внутрішньопартійну фракціоналізацію, яка сприяла відцентровим тенденціям у партії після 2012 року. До зовнішніх факторів відносимо геополітичну кон'юнктуру, яка активно проявилася у період 2013-2014 рр. та пришвидшила втрату партією домінуючих позицій;

Дістали подальший розвиток:

- роль та місце партійної системи України в системі неопатримоніальної влади, а саме другорядність політичних партій у формуванні державної політики в умовах домінування неопатримоніальної бюрократії та президентської вертикалі влади;

- необхідні передумови для консолідації партійних систем та взаємозв'язок між консолідацією партійної системи та політичного режиму. До необхідних умов консолідації партійних систем ми відносимо консолідацію кордонів національних держав; вибір форми правління; вибір виборчої системи.

Практичне значення визначається необхідністю розуміння передумов та наслідків формування в Україні партійної системи з домінуючою партією. Окремі результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальшого дослідження феномену домінуючої партії, а також сприяти політичним реформам в Україні у контексті побудови партійної системи європейського типу.

Основні положення й висновки дисертаційного дослідження можуть бути корисними при розробці навчальних курсів та спецкурсів для спеціальностей «Політологія», «Соціологія», «Державне управління», а також застосовуватися у викладанні курсів «Загальна теорія політики», «Кратологія», «Основи геополітики», «Партійна система України» у тому числі й для розробки таких нових курсів, як «Україна у світовій політиці», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Пострадянські політичні трансформації».

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що подані в дисертації наукові результати отримані автором самостійно. Автору належить постановка завдань і розробка теоретичних та методологічних аспектів визначеної проблеми. Вихідні ідеї та положення, висновки розроблені автором на базі вивчення широкого й водночас репрезентативного кола оригінальних зарубіжних і вітчизняних джерел з окресленої проблематики.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні ідеї дисертаційного дослідження були представлені на круглих столах та семінарах, організованих кафедрою політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (II та III Слобожанських політологічних читаннях, круглому столі «Політичний режим України: інституційні виміри та динаміка розвитку» тощо). Проміжні результати були опубліковані в матеріалах роботи засідання круглого столу «Партійна система України після парламентських виборів – 2012» (Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень у м. Харкові, 2012 рік), Міжнародної науково-теоретичної конференції «Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм» (Сумський державний університет, 2013 рік), Всеукраїнської конференції «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного

суспільства – 2014», Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2014 рік), Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Південно-західний державний університет, 2014 рік). Проміжні результати дисертаційної роботи також були представлені під час участі у Ялтинській Європейській стратегії (Ялта, вересень 2013 року); відкритих лекціях у Федеральній вищій технічній школі Цюриха (Цюрих, лютий 2014 року); Вишеградській школі політичного лідерства (Будапешт, січень-лютий 2015 року), Варшавській Євроатлантичній літній школі (Варшава, липень 2015 року), академічного стажування в Ясському університеті ім. Куза (Румунія, травень 2017 року).

Результати дослідження були апробовані на засіданнях і теоретичних семінарах кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, у тому числі 7 статей у фахових виданнях з політичних наук.

Структура роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, який налічує 205 найменувань. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 223 сторінки (з них – 175 сторінок основного тексту), що містить 6 рисунків, 8 додатків, у тому числі список використаних джерел – 24 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано стан розробленості проблематики у зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі, сформульовано мету й завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, його новизну, теоретичну і практичну значущість, представлено апробацію результатів і структуру дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження пострадянських партійних систем»** здійснений аналіз наукових публікацій та теоретичних підходів до аналізу проблематики дисертаційного дослідження. Визначений методологічний інструментарій дослідження пострадянських партійних систем.

У підрозділі 1.1 *«Категоріальний апарат для аналізу сучасних партійних систем»* простежено еволюцію сучасних політичних партій та партійних систем. В першу чергу увага приділена причинам та передумовам появи сучасних політичних партій та їх класифікації. У подальшому аналізуються передумови формування партійних систем, а також фактори, які на цей процес впливають. У дисертації докладно розглядаються класифікації партійних систем, запропоновані Дж.Сарторі, Дж. Лаполамбара та М. Вайнером, М.Дюверже, Ж.Блонделем, А.Сіароффом.

М.Ліпсет та С.Роккан показують, що передумовою формування партійної системи в будь-якій країні є соціальні розколи (cleavages), а модель найбільш суттєвих розколів та їх політичне обґрунтування можуть бути упорядковані за

допомогою двовимірного простору. На їхню думку, в європейській історії відбулися дві переломні події, які зумовили масштабні трансформації у політичному житті, зокрема сприяли розвитку партійних систем. Мова йде про національну та промислову революції, які відбулися в Європі відповідно на початку та вкінці XIX ст. та зумовили появу чотирьох розколів у соціально-політичному житті суспільств.

Національна революція пов'язана з формуванням нових політичних утворень – національних держав, а також пануванням в них концепту ліберальної демократії, основними атрибутами якої є парламентаризм, верховенство права, свобода слова та незалежність судової гілки влади. Довгостроковим результатом цих трансформацій стало формування двох розколів: центр проти периферії (*centre-periphery cleavage*) та держава проти церкви (*state-church cleavage*). Два наступні розколи зумовила промислова революція кінця XIX ст. Процеси урбанізації та індустріалізації в першу чергу створюють розрив між жителями міст та сіл, адже роль села поступово падає, а міста – зростає. Другим наслідком революції стає розкол через володіння засобами виробництва, таким чином виникає два протиборчі табори – власники (капіталісти) та робітники (пролетаріат).

У підрозділі 1.2 *«Консолідація демократії та партійної системи»* розглядаються основні підходи до вивчення передумов консолідації партійних систем. Зазначено, що успіх у напрямку консолідації демократії залежить від успішної консолідації партійної системи та навпаки. З точки зору транзитології, вибір на користь трансформації політичного режиму на демократичний приймає політична еліта. Основна лінія конфлікту проходить між представниками «старого» режиму, усередині якого є різні течії та представниками «нового» демократичного режиму, який також є внутрішньо немонолітним. Від конфігурації сил всередині цих угруповань, а також між ними залежить результат демократизації політичного режиму.

На думку ж інституціоналістів, які досліджують функціонування політичних інститутів, успішна консолідація партійних систем має суттєвий вплив на консолідацію демократії. До основних передумов консолідації партійних систем належать: консолідація кордонів національних держав; вибір форми правління; вибір виборчої системи. Окрім цих базових факторів консолідації партійних систем ще виділяють додаткові: наявність соціальних розколів; мінімальний рівень насилля та екстремізму; здатність політичних партій сформувати парламентську коаліцію та інші.

Важливо зауважити, що коли ми говоримо про країни, в яких демократичний транзит не закінчився чи виявився безуспішним, то ми обов'язково стикаємося з недостатньо консолідованою партійною системою. Для неорганічного типу партійної консолідації характерними ознаками є: низький рівень суспільної активності, гібридність політичного режиму, значні повноваження президента, незначна роль політичних партій у процесі прийняття політичних рішень.

У підрозділі 1.3 *«Підходи до вивчення трансформацій пострадянських політико-партійних систем»* ми звернулися до альтернативних теоретико-методологічних підходів у дослідженні пострадянських режимних трансформацій. На нашу думку, найбільш продуктивною з точки зору пояснення складної специфіки

трансформацій країн пострадянського простору є теорія неопатримоніалізму. Важливою особливістю патримоніального панування є приватне привласнення судово-юридичних та військових функцій держави. Завдяки низькій раціоналізації політичного процесу державою керують як приватним підприємством, а основним стимулом політичної діяльності стає пошук ренти. В рамках неопатримоніального режиму панування здійснюється не за рахунок харизми лідера чи раціонально-легальним практикам, а завдяки функціонуванню клієнтарно-патронажних мереж. Суттю клієнтелізму, який є базовим чинником функціонування неопатримоніальних систем, є формування стосунків особистої залежності типу «патрон-клієнт». Завдяки цьому механізму виникають клієнтарно-патронажні мережі, які пронизують усе суспільство та замикаються на главі держави.

У контексті неопатримоніальної демократії ми по-іншому бачимо роль політичних партій. Беручи до уваги неопатримоніальну природу пострадянських політичних режимів, де провідне місце в системі влади займають представники неопатримоніальної бюрократії, місце та роль політичних партій суттєво трансформується: партії більше не формують політичну повістку дня, а знаходяться у ролі клієнта представників неопатримоніальної бюрократії. Як результат – політичні партії втрачають свою важливу роль у формуванні державної політики та стають лише виконавцями волі більш сильних політичних акторів. Кардинально трансформується і суть політичної боротьби: якщо в демократичній державі партії борються за прихильність громадян, то в неопатримоніальному суспільстві пріоритетним є боротьба за лояльність глави держави.

Таким чином, вибори в неопатримоніальній системі політичні партії розглядають як шанс на покращення своїх позицій в рамках клієнтарно-патронажної мережі. Переможці виборів зможуть отримувати політичну ренту, налагодивши найбільш вигідні клієнтарно-патронажні відносини з верхівкою мережі.

У другому розділі **«Домінуюча та домінантно-патронажна партія в системі політичної влади»** розкрито ключові відмінності у функціонуванні домінуючих та домінантно-патронажних політичних партій.

У підрозділі 2.1 **«Домінуюча та домінантно-патронажна партія як інструмент інституціоналізації політичного простору»** досліджено феномен домінуючої партії, а також параметри, за якими партійну систему можна класифікувати як систему з домінуючою партією. У рамках нашого дослідження домінуючою ми вважаємо партію, яка посідає передові позиції в партійній системі протягом тривалого часу при умові збереження ознак політичної конкуренції. Домінуюча партія виступає з деідеологізованими політичними програмами, апелює до національної єдності та економічного розвитку. Домінуюча партія формує більшість одноосібно або ж за допомогою партії-сателіта, яка на постійній основі чи ситуативно входить до більшості. Формування такої партії та її прихід до влади відбувається здебільшого у період економічних та політичних криз, нестабільності, актуалізації соціальних розколів. Як правило, діяльність домінуючої партії сприяє консолідації суспільства, проведенню реформ, виробленню єдиного внутрішньо та зовнішньополітичного бачення розвитку держави.

З огляду на принципову відмінність пострадянської специфіки функціонування домінуючих партій від світового досвіду ми пропонуємо в подальшому партії, що домінують в країнах пост-СРСР називати домінантно-патронажними. Основним фактором диференціації виступає ступінь впливу партії на владу, тобто її реальна здатність формувати органи виконавчої влади та впливати на прийняття державницьких рішень. Якщо партія безпосередньо залучена до формування державної політики та займає домінуючі позиції на політичному полі, то таку партію ми називаємо системно-домінуючою; у випадку, коли партія домінує серед інших, однак центр прийняття рішень знаходиться поза нею – таку партію ми будемо називати домінантно-патронажною. Таким чином, системно-домінуюча партія є центральним актором політичного життя, у той час як домінантно-патронажна партія є виключно інструментом виконавчої влади для інституціоналізації власного домінуючого становища.

Досліджуючи процес формування партійних систем з домінуючою партією в Японії, Мексиці та Індії ми виділяємо наступні закономірності: 1) домінуюча партія є центристською політичною силою, виступає з деідеологізованою політичною програмою; 2) її існування можливе як за політичної системи з вільною конкуренцією, так і з конкуренцією обмеженою чи мінімальною; 3) збереження домінуючих позицій партії з великою ймовірністю вірогідне за умови, що партія має доступ до державних ресурсів та використовує їх задля створення стійких клієнтарно-патронажних мереж; 4) організаційна структура домінуючих партій вирізняється своєю чіткою ієрархією та впорядкованістю; 6) опозиція займає не вигідну «нішеву» ідеологічну позицію, орієнтується на свій ядерний електорат та не розширює його; 7) занепад домінуючої партії починається з погіршення умов доступу до державної скарбниці, що підриває ресурсну базу партії та ускладнює можливість «підкупу» виборця.

У підрозділі 2.2 *«Порівняльний аналіз еволюції домінуючих партій»* зазначено, що у процесах становлення та функціонування домінуючих політичних партій в таких країнах, як Японія, Мексика, Індія, Єгипет та на пострадянському просторі необхідно виокремити як спільні риси, так і фундаментальні відмінності. Серед спільних ознак ми виокремлюємо деідеологізованість домінуючих партій та їх центричну політичну позицію; використання державних ресурсів для зміцнення клієнтарно-патронажних мереж; чітку ієрархію внутрішньої організації домінуючих партій; «нішеву» роль опозиції, її поступову маргіналізацію; перманентні спроби розширити електоральну базу партії за рахунок «ворожих» територій.

Принциповою відмінністю є те, що в Японії, Мексиці, Індії та Єгипті системно-домінуючі партії формувалися в період радикальних змін за рахунок піднесення громадської активності та необхідності суспільної консолідації задля реформування держави. Становлення цих партій відбувалося «знизу» та не асоціювалося з особою високопосадовця. Натомість, на прикладі пострадянських країн Російської Федерації та Казахстану констатуємо, що домінуючі партії з самого початку формувалися як «партії влади», тобто в якості інструменту виконавчої влади для участі в парламентських виборах. Ці партії напряму асоціюються з

персонами президентів, залежать від їхніх рейтингів та безапеляційно виконують їх волю.

Якщо домінуючі партії в Японії, Мексиці, Індії та Єгипті забезпечували ротацію політичної еліти (переобрання президентів та прем'єр-міністрів), то позиції партій «Єдина Росія» та «Нур Отан» залишаються домінуючими за умови патронажу президентів В. Путіна та Н. Назарбаєва. Більше того, якщо у випадку трьох досліджуваних країн ми можемо говорити про функціонування домінуючих партій як незалежних суб'єктів політичного процесу, то у випадку з пострадянськими країнами домінування відповідних партій не передбачає їхньої самостійності.

У підрозділі 2.3 *«Політичні системи з домінантно-патронажною партією на пострадянському просторі»* вказано, що дослідження еволюції партійних систем Російської Федерації та Казахстану, процеси формування домінантно-патронажних партій в цих державах демонструють нам суттєві спільні риси. Еволюція партійних систем РФ та Казахстану продовжується у напрямку розвитку багатопартійності, однак суттєвою перешкодою на цьому шляху є потужні «партії влади», які переросли у домінуючі. Основними передумовами успішної трансформації «партій влади» у домінуючі партії стали: стабільний розвиток відповідних держав, патронажне лідерство президентів та ефективна робота бюрократичного апарату партій. Маючи підтримку президентів, адміністративний, фінансовий та державний ресурс партії «Єдина Росія» та «Нур Отан» безпроблемно перемагали на виборах, формуючи конституційну більшість парламенту. На даний момент не існує потужних опозиційних партій в РФ та Казахстані, які б могли кинути виклики домінантно-патронажним партіям. Горизонт можливостей перед опозицією відкриється тоді, коли за рахунок погіршення соціально-економічної ситуації в країні, рейтинги президента та, відповідно, «партії влади» почнуть знижуватися. До певної міри цей процес нині відбувається в РФ, де спостерігається погіршення соціально-економічної ситуації та певне зменшення рейтингів «Єдиної Росії». На нашу думку, цю обставину не можна вважати трендом до втрати партією домінуючих позицій, а швидше як тимчасове коливання рівня підтримки партії громадянами.

Визначення перспектив домінування політичними партіями «Єдина Росія» та «Нур Отан» у значній мірі залежить від соціально-економічної ситуації в РФ та Казахстані та від коливань рейтингів президентів В. Путіна та Н. Назарбаєва. Після введення проти РФ санкцій країнами Заходу, девальвації російського рубля та падіння світових цін на нафту соціально-економічна ситуація в державі починаючи з 2015-го року погіршується. Ця обставина, безумовно, вплинула як на рейтинги президента, так і на рейтинги «партії влади». На фоні втрати підтримки «партією влади» відбулося зростання рейтингів інших політичних сил – ЛДПР, КПРФ та «Справедливої Росії». У відношенні партії «Нур Отан» варто зауважити, що її позиції куди кращі за російські. Рейтинг партії тримається на стабільно високому рівні за умови відсутності реальних конкурентів, що дасть змогу партії і на наступних виборах отримати конституційну більшість. Один із найбільш вірогідних

факторів, який у перспективі може завадити домінуванню партії є погіршення соціально-економічної ситуації в країні.

У третьому розділі **«Особливості формування партійної системи з домінантно-патронажною партією в Україні»** здійснено аналіз еволюції української партійної системи та зафіксовані намагання політичної еліти створити домінантно-патронажні партії. У кінці розділу подано три сценарії подальшого розвитку української партійної системи, зокрема перспективи формування домінантно-патронажної партії.

У підрозділі 3.1 *«Етапи формування домінантно-патронажних політичних партій в Україні»* зазначено, що українська партійна система пройшла чотири етапи еволюції: I етап – атомізована система (1990-1998); II етап – система крайнього плюралізму (1998-2005); III етап – система обмеженого плюралізму (2006-2010); та IV етап – система крайнього плюралізму з елементами домінування (2010-2014). Кожний з цих етапів має свої історичні особливості, власну логіку розвитку, різних акторів та принципи їх співробітництва. Перші спроби політичної еліти створити «партію влади» з перспективою її еволюції в домінуючу партію розпочалися на другому етапі, починаючи з 2002-го року. Не зважаючи на значні фінансові, кадрові та адміністративні ресурси блоку «За єдину Україну!», на парламентських виборах 2002-го року результати у багатомандатному загальнонаціональному виборчому окрузі виявилися скромними. Основною причиною того, що блок «За єдину Україну!» не перетворився із «партії влади» в домінуючу політичну партію є навіть не низька електоральна підтримка, а президентська виборча кампанія 2004-го року, яка розділила блок на кілька політичних сил, що підтримали або кандидата в президенти В. Ющенко, або В. Януковича.

У період обмеженого плюралізму 2006-2010 р.р. відбулися спроби формування домінуючих партій на базі «Нашої України» та БЮТ. Ці спроби виявилися також невдалими через ряд причин: неспроможність створити єдину партію влади на основі БЮТ-НУНС, тобто інституціоналізувати клієнтарно-патронажну мережу навколо президента В. Ющенко; а також провал прем'єр-міністра Ю. Тимошенко у створенні власної домінантної партії на базі БЮТ. Результатом протиріч клієнтарно-патронажних мереж президента та прем'єра став прихід у 2010-му році до влади В. Януковича. Успішні кроки з монополізації політичного ринку України призвели до формування на базі Партії регіонів домінуючої політичної сили та нейтралізації політичних опонентів. Важливим досягненням Партії регіонів в контексті утвердження домінуючих позицій стало успішне розширення електоральної бази за рахунок раніше нелояльних регіонів.

У підрозділі 3.2 *«Зміна позицій домінантно-патронажних політичних партій (на прикладі Партії регіонів)»* виділено та проаналізовано ряд чинників, які призводять до втрати домінуючих позицій політичною партією. На прикладі Партії регіонів, яка після 2010-го року перетворилася на домінантно-патронажну політичну партію, показано внутрішні та зовнішні передумови втрати нею домінування. Зокрема, до внутрішніх чинників ми відносимо внутрішньопартійну фракціоналізацію, а до зовнішніх – геополітичну кон'юнктуру.

Ф.Бусек виділяє три види фракціоналізації: змагальну, кооперативну та звироднілу. У випадку з Партією регіонів ми констатуємо, що на різних етапах її розвитку заявили про себе всі три типи внутрішньопартійної фракціоналізації. Змагальний фракціоналізм заявив про себе в різному баченні фракціями взаємовідносин між гілками влади: донецьке ядро виступає за збереження провідних позицій Партії регіонів при прийнятті ключових державних рішень; група РосУкрЕнерго розглядає Президента як лідера всієї нації, а не лише домінуючої партії; група впливу Президента схиляється до дистанціювання від партій (включаючи ПР) та пошук лояльних політичних гравців, яких можна інкорпорувати у владну вертикаль. Таким чином, фракції борються за те, щоб Президент схилився саме до їхньої концепції взаємовідносин. Наявним прикладом змагальності фракцій Партії регіонів є неконсолідоване голосування за деякі законопроекти: яскравим прикладом слугує голосування за створення тимчасової слідчої комісії щодо розслідування корупційної складової в діяльності компанії РосУкрЕнерго.

У підрозділі 3.3 *«Перспективи формування домінантно-патронажної партії в Україні»* вказано, що після обрання президентом П. Порошенка на політичному полі з'явилася нова «партія влади» – Блок Петра Порошенка. Ця партія, аналогічно з попередніми, заявила про свої амбіції стати домінуючою партією. Включення до свого складу інших політичних сил, розширення власної електоральної бази, зміна законодавства на свою користь та кроки з дотримання партійної дисципліни сприяли зміцненню позицій БПП. З іншого боку, не маючи достатньо часу на розвиток партії, до неї було включено представників різних соціальних груп, людей з різними політичними інтересами та амбіціями: «нові» та «старі» політики, журналісти, громадські активісти та бізнесмени. Результатом цього стала надмірно фракціоналізована партія, яка є неконсолідованою та має «внутрішню опозицію». Досліджуючи перспективи формування домінантно-патронажної партії в Україні, на даний момент можна виокремити три сценарії еволюції української партійної системи: 1) картельна партія у вигляді союзу БПП та НФ; 2) формування партійної системи з домінантно-патронажною партією; 3) широка коаліція.

Ці три сценарії є можливими в контексті еволюції української партійної системи. Формування домінантно-патронажної партії є одним з можливих варіантів, але не найбільш вірогідний. Висока внутрішньопартійна фракціоналізація, погіршення рівня життя переважної більшості громадян, несприйняття чи критика значною кількістю громадян наслідків реформ, корупційні скандали стають на заваді формуванню такої партії. Більш вірогідним сценарієм є продовження функціонування картельної партії, яка на цей момент задовольняє ключових політичних та бізнес гравців в Україні, а також партнерів на Заході. Ця партія виконує взяті на себе керівництвом держави зобов'язання перед іноземними урядами та міжнародними організаціями, а також не порушує олігархічного консенсусу в Україні, який склався після 2014-го року. Третій сценарій – формування широкої коаліції є найменш вигідним для Президента та його оточення. Це означає, що будуть задіяні всі формальні та неформальні механізми, щоб його не допустити.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота розкриває українську специфіку формування пострадянських партійних систем з домінуючою партією, дозволяє окреслити основні етапи еволюції української партійної системи.

Досліджуючи пострадянські режимні трансформації, ми констатуємо недостатність адекватної теоретико-методологічної бази. На нашу думку, найбільш релевантною теоретико-методологічною основою для досліджень режимних перетворень в країнах пост-СРСР є концепція неопатримоніалізму, а політичний режим, що сформувався в Україні після 1991 року ми називаємо неопатримоніальною демократією. Ця теорія допомагає проаналізувати глибинні, неформальні аспекти функціонування політичної системи України та через неї вийти на аналіз партійної системи. Стає зрозумілим, що демократія виконує винятково функцію «фасаду» системи, за яким вибудовується клієнтарно-патронажна мережа, на чолі якої стоїть Президент. У рамках цієї системи відносини «патрон-клієнт» стають домінуючими, а основною складовою соціальної мобільності виступає особиста відданість керівництву. Саме в цьому контексті ми й досліджуємо українську партійну систему, яка грає відверто допоміжну роль у формуванні державної політики. Відбувається «коперніканський переворот» у системі державної влади, де партії більше не формують політичну «повістку дня», а знаходяться у ролі клієнта представників неопатримоніальної бюрократії, яка відтепер виступає основним джерелом змін.

На еволюцію української партійної системи суттєвий вплив чинить її радянська політична спадщина. «Спадок» минулого режиму починає відтворюватися в нових реаліях, набираючи дещо видозмінених форм. У Радянському Союзі майже 70 років функціонувала однопартійна система, в якій КПРС виконувала роль зв'язки між владою та народом. Партія не мала конкурентів, володіла монополією на використання державних ресурсів та застосовувала силовий інструмент у боротьбі з ідеологічними опонентами. Для новостворених українських партій характерним є: 1) вождистський характер партій, що проявляється у відданості рядових членів партій не ідеям чи прихильникам, а безпосередньо лідеру партії. Як правило, після падіння легітимності лідера партії втрачає позиції й сама партія; 2) партія ставить собі за мету завоювання домінуючих позицій з подальшим «захопленням держави», тобто встановленням контролю за ключовими її ресурсами; 3) структура партій не є однорідною, а представляє собою наявність впливових фракцій всередині цих партій, які борються за вплив на лідера партій; 4) отримавши владу, партія використовує фінансові та силові органи влади для боротьби з політичними опонентами; 5) залежність партій від фінансово-промислових груп, які беруть під свій «патронат» політичні сили, надаючи їм фінансову, організаційну та медійну підтримку в обмін на політичну лояльність та відстоювання інтересів на законодавчому рівні.

Успіх у напрямку консолідації демократії напряму залежить від успішної консолідації партійної системи та навпаки. З точки зору транзитології, вибір на користь трансформації політичного режиму на демократичний приймає політична еліта. Основна лінія конфлікту проходить між представниками «старого» режиму,

усередині якого є різні течії та представниками «нового» демократичного режиму, який також є внутрішньо немонолітним. Від конфігурації сил всередині цих угруповань, а також між ними залежить результат демократизації політичного режиму. На думку ж інституціоналістів, які досліджують функціонування політичних інститутів, успішна консолідація партійних систем має суттєвий вплив на консолідацію демократії. До основних передумов консолідації партійних систем належать: консолідація кордонів національних держав; вибір форми правління; вибір виборчої системи. Важливо зауважити, що коли ми говоримо про країни, в яких демократичний транзит не закінчився чи виявився безуспішним, то ми обов'язково стикаємося з недостатньо консолідованою партійною системою.

З огляду на принципову відмінність пострадянської специфіки функціонування домінуючих партій від світового досвіду ми пропонуємо в подальшому партії, що домінують в країнах пост-СРСР називати домінантно-патронажними. Запропонована нами типологія домінуючих партій базується на двох змінних: ступені впливу партії на владу та рівні політичної конкуренції. Основним фактором диференціації виступає ступінь впливу партії на владу, тобто її реальна здатність формувати органи виконавчої влади та впливати на прийняття державницьких рішень. Якщо партія безпосередньо залучена до формування державної політики та займає домінуючі позиції на політичному полі, то таку партію ми називаємо системно-домінуючою; у випадку, коли партія домінує серед інших, однак центр прийняття рішень знаходиться поза нею – таку партію ми вважаємо домінантно-патронажною. Окрім ступеня впливу партії на владу ми ввели ще одну змінну – рівень політичної конкуренції в країні. Серед системно-домінуючих та домінантно-патронажних партій ми виокремлюємо ті, які функціонують в умовах високого рівня політичної конкуренції (вільні та частково вільні країни) та в умовах низької політичної конкуренції.

Порівнюючи особливості становлення та функціонування домінуючих політичних партій в Японії, Мексиці, Індії, Єгипті та на пострадянському просторі необхідно виокремити як спільні риси, так і фундаментальні відмінності. Серед спільних ознак ми називаємо а) деідеологізованість домінуючих партій та їх центристську політичну позицію; б) використання державних ресурсів для утвердження клієнтарно-патронажних мереж; в) чітку ієрархію внутрішньої організації домінуючих партій; г) «нішеву» роль опозиції, її поступову маргіналізацію; д) перманентні спроби розширити електоральну базу партії за рахунок «ворожих» територій. Принциповою відмінністю є те, що в Японії, Мексиці та Індії системно-домінуючі партії формувалися в період радикальних змін за рахунок піднесення громадської активності та необхідності суспільної консолідації задля реформування держави. Становлення цих партій відбувалося «знизу» та не асоціювалося з особою високопосадовця. Натомість, на прикладі пострадянських країн Російської Федерації та Казахстану констатуємо, що домінантно-патронажні партії від самого початку формувалися як «партії влади», тобто в якості інструменту виконавчої влади для участі в парламентських виборах.

Починаючи з 2000-х років, українська політична еліта активно використовує політичні партії в якості інструменту політичної боротьби. У партійній системі

України з'являються «партії влади» – політичні організації, створені виконавчою владою для участі в парламентських виборах. Метою політичної еліти є завоювання «партією влади» домінуючих позицій для повноцінного контролю над парламентом та політичним простором. У цьому відношенні найбільш успішним проектом виконавчої влади виявилася Партія регіонів після 2010-го року. До основних передумов формування домінантно-патронажної партії в Україні ми відносимо: політичну реформу 2004 року з подальшим поверненням до Конституції зразка 1996 року. Політична реформа 2004 року сприяла розвитку партій та зменшувала політичну вагу Президента, що дало змогу Партії регіонів з одного боку розвивати власні партійні інститути, а з іншого – використовувати конфлікти в «помаранчевій» команді для зміцнення власних електоральних позицій. Подальший реверс у бік президентсько-парламентської республіки відбувся вже після приходу до влади В. Януковича та мав на меті консолідацію політичних та бізнес еліт навколо провладної Партії регіонів з розбудовою потужної вертикалі влади. Суттєвий вплив на подальше перетворення Партії регіонів у домінантно-патронажну політичну партію здійснила реформа виборчого законодавства, яка запровадила змішану виборчу систему.

Дослідження перспективи формування домінантно-патронажної партії в Україні, на цей момент дає усі підстави виокремити три сценарії еволюції української партійної системи: 1) картельна партія у вигляді союзу БПП та НФ; 2) формування партійної системи з домінантно-патронажною партією; 3) широка коаліція. Найбільш вірогідним сценарієм розвитку партійної системи ми вважаємо продовження функціонування картельної партії. На сьогодні цей варіант задовольняє ключових політичних та бізнес гравців в Україні, а також партнерів на Заході. Формування домінантно-патронажної партії є одним з можливих варіантів, але менш вірогідний. Висока внутрішньопартійна фракціоналізація, погіршення рівня життя переважної більшості громадян, несприйняття чи критика значною кількістю громадян наслідків реформ, корупційні скандали стають на заваді формуванню такої партії. Третій сценарій – створення широкої коаліції є найменш вірогідним сценарієм, адже він найменш вигідний для Президента та його оточення. Це означає, що будуть задіяні всі формальні та неформальні механізми, щоб його не допустити.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Назаров М. Особливості демократичного транзиту в Україні та Республіці Молдова / М.С. Назаров // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2012. – № 1031. – Серія: «Питання політології». – Випуск 22. – С.75–81.
2. Назаров Н. О некоторых особенностях становления постсоветских партийных систем / Н.С. Назаров // Научные ведомости Белгородского национального

- університета. – 2013. – № 15. – Серія: «Історія, політологія, економіка, інформатика». – Випуск 27. – С.160–163.
3. Назаров М. Кількісні та якісні підходи до типологізації партійних систем / М.С. Назаров // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2014. – № 1111. – Серія: «Питання політології». – Випуск 26. – С.42–46.
 4. Nazarov N. Theoretical analysis of party systems / Nikolay Nazarov. // British Journal of Education and Science. – 2014. – №1. – С. 193–197.
 5. Назаров М. Пострадянський псевдодемократичний транзит / М.С.Назаров // Гілея. – 2015. №99. – Серія: Політичні науки. – с.87–103.
 6. Назаров М. Передумови консолідації партійних систем / М.С.Назаров // Гілея. – 2016. №104. – Серія: Політичні науки. – с.380–383.
 7. Назаров М. Домінуюча партія як інструмент інституціоналізації політичного простору / М.С. Назаров // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2016. – Серія: «Питання політології». – Випуск 30. – С.55–61.

Інші публікації з теми дисертаційної роботи:

1. Назаров М.С. Формування гуманістичних цінностей в умовах демократії / М.С. Назаров // Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: міжнародна науково-теоретична конференція, 19 – 20 квітня 2013 р.: тези доп. – Суми, 2013. – С. 32–33.
2. Назаров М.С. Альтернативні підходи у дослідженні пострадянських партійних систем / М.С. Назаров // Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2-х част. Ч. 2 : у 2-х томах (Суми – Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, В. М. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми – Курськ: Сумський державний університет, Південно-Західний державний університет, 2014. – Ч. 2, Т. 1. – с. 171–173.
3. Назаров М.С. Змішані підходи до типологізації партійних систем / М.С. Назаров // Міжнародна науково-практична конференція «Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності державами та міжнародними міждержавними організаціями», м. Дніпропетровськ, 9-10 травня 2014 р. – с. 99–102.
4. Назаров Н.С. Неопатримониальная природа постсоветских трансформаций / Н.С. Назаров // Международная научно-практическая конференция «Приоритеты развития общественных наук в XXI веке», г. Одесса, 16–17 мая 2014 г. – с. 96–97.
5. Назаров М.С. Інституційні передумови консолідації партійних систем / М.С. Назаров // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21–22 квітня 2016 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. – Суми: СумДУ, 2016. – С. 324–326.

АНОТАЦІЯ

Назаров М.С. Формування пострадянських партійних систем з домінуючою партією: українська специфіка. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню української специфіки формування пострадянських партійних систем з домінантно-патронажною партією. Визначено етапи еволюції української партійної системи та спроби політичної еліти створити домінантно-патронажні політичні партії. Обґрунтовано, що на пострадянському просторі партійне домінування має свої особливості, тому партії в країнах пост-СРСР ми пропонуємо називати домінантно-патронажними. Основним фактором диференціації домінуючих та домінантно-патронажних партій виступає ступінь впливу партії на владу, тобто її реальна здатність формувати органи виконавчої влади та впливати на прийняття державницьких рішень. Якщо партія безпосередньо залучена до формування державної політики та займає домінуючі позиції на політичному полі, то таку партію ми називаємо домінуючою; у випадку, коли партія домінує серед інших, однак центр прийняття рішень знаходиться поза нею – таку партію ми називаємо домінантно-патронажною.

Наприкінці дисертаційного дослідження зроблене прогнозування перспектив еволюції української партійної системи та вірогідності формування партійної системи з домінантно-патронажною партією в майбутньому.

Ключові слова: партійна система, пострадянські трансформації, домінуюча партія, домінантно-патронажна партія, неопатримоніалізм.

АННОТАЦИЯ

Назаров Н.С. Формирование постсоветских партийных систем с доминирующей партией: украинская специфика. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, 2017.

В ходе диссертационного исследования нами анализируется украинская специфика формирования постсоветских партийных систем с доминирующей партией. Сначала мы исследуем режимные трансформации на постсоветском пространстве, чтобы дальше комплексно подойти к анализу политической системы в соответствующих государствах. Автор показывает, что в партийной системе постсоветской Украины воспроизводятся особенности постсоветских режимных трансформаций. Центральными элементами этих режимов является клиентелизм и коррупция. Клиентелизм или клиентарно-патронажные отношения – это отношения личной преданности, в рамках которых экономические и властные ресурсы патрона обмениваются на политическую и электоральную лояльность клиента. Это происходит из-за неразвитости официальных каналов взаимоотношений и крайне низкой рациональности политического процесса. Следствием доминирования

клиентарно-патронажных отношений становится персонализация власти. Происходит перенос традиционных представлений о власти, которая принадлежала царям, вождям и князьям на современную реальность. Благодаря этому должностное лицо позиционирует себя не как временный менеджер, который имеет свои полномочия в соответствии с законодательством, а как обладатель подотчетного ему объекта. В этой системе коррупция играет связную роль, превращаясь в общепринятую модель поведения.

В постсоветской Украине партийная система играет скорее вспомогательную роль в формировании государственной политики. Центральным агентом экономического и политического процесса выступает гражданская бюрократия, которая, по сути, и осуществляет государственную политику. Вокруг мощных финансово-промышленных групп формируются клиентарно-патронажные сети, структурообразующим элементом которых является система личных связей, замыкается на Президента. Политические партии в большей степени борются не за голоса избирателей, а за более выгодное место в иерархии клиентарно-патронажной сети. Иными словами, политические партии формируют правительство и задают тон политическому процессу, а государственная администрация создает партийные организации для реализации собственной политики. Это принципиальное отличие в функционировании политических партий в странах Запада и на постсоветском пространстве дают нам основание предложить собственную типологию партийных систем с доминирующей партией.

С 2010 года в Украине проявляется тенденция к формированию партийной системы с доминантно-патронажной партией. К этому привела серия таких трансформаций: политическая реформа 2004 года, в результате которой Украина стала премьер-президентской республикой и переход к пропорциональной избирательной системе. Это позволило восточно-украинским политическим элитам консолидироваться вокруг Партии регионов, а благодаря изменениям избирательного законодательства в 2011 году еще и нарастить свою численность в парламенте за счет депутатов-мажоритарщиков. Важным событием, которое привело к превращению Партии регионов в доминантно-патронажную политическую партию стало возвращение к Конституции образца 1996 года, которая снова наделяла президента дополнительными полномочиями. Парламентские выборы 2012 года еще больше способствовали реализации вышеупомянутой тенденции благодаря внедрению смешанной избирательной системы. Получив достаточно умеренный результат по пропорциональной составляющей, Партия регионов получила убедительное преимущество за счет мажоритарной. В этом контексте появляется необходимость исследовать исторические примеры партийного доминирования. В частности, в разное время доминирующие партии функционировали в Швеции, Японии, Мексике, Индии, Египте и Индонезии. Это страны с различными политическими режимами, историческим опытом, однако особенности получения доминирующих позиций, методы удержания власти и потери доминирования имеют много общего. Эти обстоятельства важны для анализа украинской специфики формирования партийной системы с доминантно-патронажной партией, ведь помогают выделить общие и отличительные черты в

процессе партийного доминирования в Японии, Мексике, Индии, Египте и на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: партийная система, постсоветские трансформации, доминирующая партия, доминантно-патронажная партия, неопатримониализм.

SUMMARY

Nazarov M.S. Formation of the Post-Soviet Party Systems with a Dominant Party: Ukrainian Features. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate of Political Sciences degree (23.00.02 – Political Institutions and Processes). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2017.

The dissertation examines the formation of post-Soviet party systems with a dominant party in a comparative perspective. The author shows that the party system in the post-Soviet Ukraine mostly reproduced the general patterns of the post-Soviet regime transformations. The central elements of these regimes are clientelism and corruption. Clientelism or patron-client relations are relations of a personal loyalty, in which economic power and resources are being exchanged for political and electoral loyalty.

The key feature of the post-Soviet party dominance's pattern is a formation of dominant-patronage parties based on clientelism and informal ties. Thus, during the evolution of Ukraine's party system after the independence Ukrainian political elite attempts to create a dominant-patronage political party several times. The main factor that differs the system-dominant party from the dominant-patronage one is the degree of party effect on the governance, that means its real ability to form the executive authorities and to influence decision-making in the state-building process. If a party is directly involved in public policy formation and occupies a dominant position in the political field, then we call this party system-dominant; when the party dominates among others, but decision making is out of its sphere, we call it the dominant-patronage party.

At the end of the research, the author offers forecasting prospects for the evolution of Ukraine's party system and the probability of formation of the party system with a dominant-patronage party in the future.

Keywords: party system, post-Soviet transformations, dominant party, dominant-patronage party, neopatrimonialism.

Підписано до друку 12.05.2017 р. формат 60X84/16
Умовних друкар., арк., 0,9. Обл. - вид., арк., 0,9. Друк ризографія.
Тираж 100 пр. Замовлення № 169

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул.. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.